

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.1:65.012.8+004

А. В. ВІНАКОВ,

*аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ,
начальник відділу нагляду за додержанням законів органами внутрішніх справ при провадженні
оперативно-розшукової діяльності прокуратури Харківської області*

ПРЕДМЕТ ТА ЗАВДАННЯ НАГЛЯДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ, ЯКА ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ

На прикладі світових тенденцій застосування спеціальних технічних засобів визначено актуальність прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем. Проаналізовано повноваження прокурора у цій сфері. Розкрито предмет та завдання прокурора під час здійснення відповідної наглядової діяльності. Окреслено типові порушення, які можуть бути виявлені прокурором. Запропоновано виокремити спеціалізацію прокурорів щодо нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем.

Ключові слова: прокурорський нагляд, оперативно-розшукова діяльність, інформаційно-телекомунікаційна система, комп'ютерна технологія.

Прокуратура сьогодні є незалежною самостійною владною інституцією. Її становлення мало досить непростий та довготривалий характер. Цей процес супроводжувався і зміною відносин у сфері нагляду за інтрузивною діяльністю державних органів, адже одним з об'єктів найбільш прискіпливої уваги органів прокуратури має бути напрям застосування технічних засобів оперативно-розшуковими підрозділами. Саме ця ділянка оперативної діяльності через свою підвищену інтрузивність має найбільш закритий характер, а відтак нерідко стає полем для зловживань із боку певних посадових осіб.

Вивченню прокурорського нагляду за застосуванням техніки в оперативно-розшуковій діяльності присвячено окремі праці вітчизняних (В. П. Гузира, В. М. Кравчука, О. Куценка) та здебільшого зарубіжних фахівців (А. І. Алексєєва, Т. Вайтліджа, М. Екенвайлера, Д. Погоржельського, Дж. Стіллер, В. Філіповського, Р. Чарташа, Т. Шуберта та ін.).

Окремим випадком використання технічних засобів оперативними підрозділами є застосування інформаційно-телекомунікаційних систем. На сьогоднішній день ця сфера діяльності правоохоронних органів та спеціальних служб у рамках розвідувальної та оперативно-розшукової діяльності набуває все більшого розмаху в усьому світі. При цьому державні інституції нерідко виходять за рамки своїх по-

вноважень, порушуючи не лише національне законодавство, але й норми міжнародного права. Це стосується, зокрема, анонсованих кібернетичних розвідооперацій КНР стосовно США [1; 2], сумнівного з точки зору права використання державними органами США системи PRISM, викритої Е. Сноуденом [3], що навіть призвело до ініціювання ФРН розриву угоди про обмін даними зі США, Великобританією і Францією, яку було укладено в 1968 році [4]. Теж саме стосується функціонування французького аналогу системи PRISM [5], британської програми стеження BULLRUN [6], а також спецпідрозділу АНБ Tailored Access Operations, який успішно здійснював проникнення до китайських комп'ютерних і телекомунікаційних систем протягом майже 15 років, збираючи розвідувальну інформацію [7], та перехоплення телекомунікацій президента Мексики [8].

Все це дає підстави для посилення прокурорського нагляду за законністю використання відповідних інформаційно-телекомунікаційних систем в оперативно-розшуковій та розвідувальній діяльності.

Слід відмітити, що повноваження прокурора щодо нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю не обмежуються лише нормами, встановленими Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [9]. Зокрема, зважаючи на те, що деякі норми ст. 8 цього Закону мають бланкетний характер, частково

повноваження прокурора щодо нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю регулюються і нормами глави 21 Кримінального процесуального кодексу України [10].

Як відзначає Р. В. Жубрін, однією з основних умов ефективності прокурорської перевірки є її повнота, пов'язана з правильним визначенням предмета перевірки, джерел інформації, сукупності організацій, що перевіряються, глибиною дослідження стану законності [11, с. 291]. Предмет перевірки є окремим випадком більш загального предмета – прокурорського нагляду. Його вірне визначення є важливим з точки зору постановки завдань та реалізації повноважень прокурором у частині нагляду за суб'єктами оперативно-розшукової діяльності під час застосування інформаційно-телекомунікаційних систем.

Загальний предмет прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю наведено у ст. 29 Закону України «Про прокура-

туру» [12] – це додержання законів органами, які проводять таку діяльність.

Спеціальний предмет прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, на нашу думку, впливає з вимог наказу Генеральної прокуратури України від 03.12.2012 № 4/1гн «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність» [13, п. 5], але у тих випадках, коли відповідні оперативно-розшукові дії пов'язані із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних систем за одним або декількома такими напрямками: під час здійснення оперативно-технічних заходів; як інструмент у рамках здійснення інших оперативно-розшукових заходів та застосування оперативно-розшукових методів; для автоматизації процесу оперативно-розшукової діяльності. У загальному випадку цей предмет можна подати так (рис. 1).

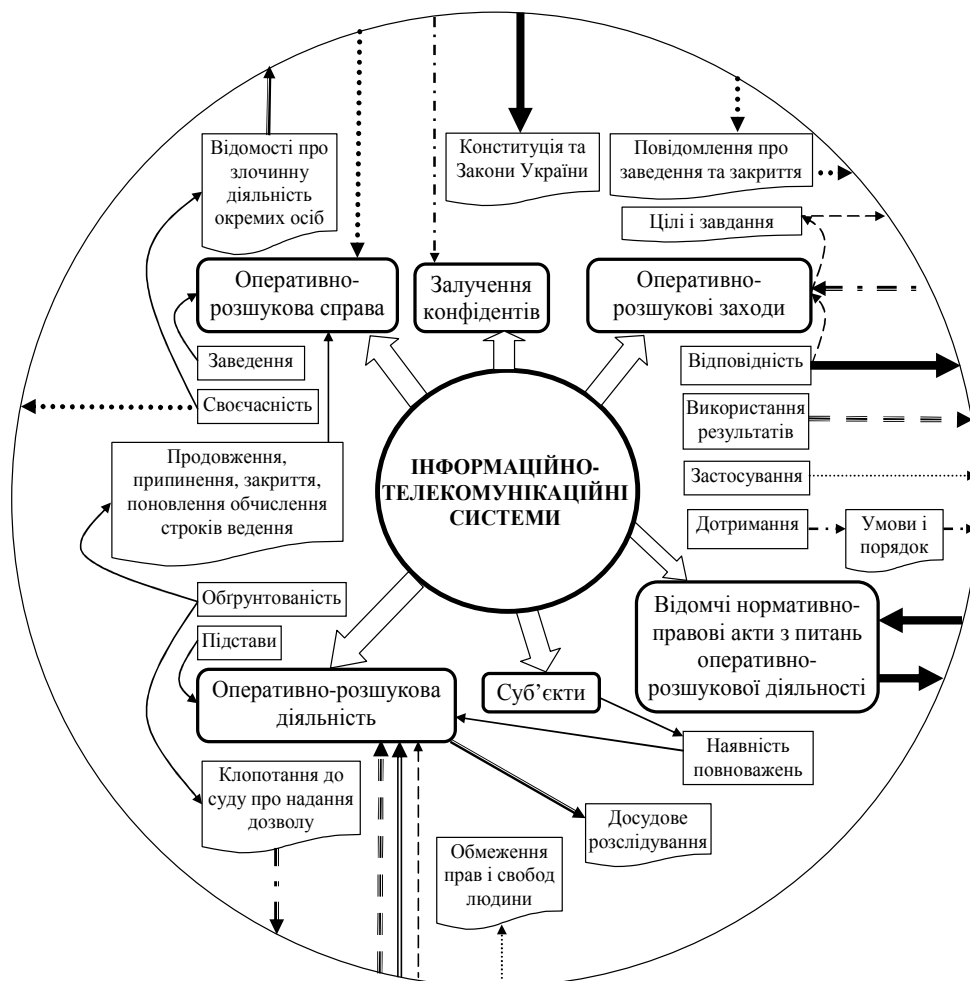

Рис.1. Предмет прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем органами внутрішніх справ

Таким чином, предметом прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем органами внутрішніх справ є визначені законом та підзаконними актами напрями додержання законодавства органами внутрішніх справ у сфері здійснення оперативно-розшукової діяльності, якщо для її здійснення або автоматизації застосовуються інформаційно-телекомунікаційні системи.

Визначення відповідного предмета важливе з точки зору одноманітного розуміння працівниками прокуратури піднаглядної системи та розробки методичних напрацювань з метою формування єдиної практики щодо нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем.

Під час здійснення відповідного нагляду слід враховувати раніше виявлені правопорушення в цій сфері. Для оперативно-розшукової діяльності з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем найбільш характерними є: вказівка невірних ідентифікаційних даних інформаційно-телекомунікаційних систем осіб, які становлять оперативний інтерес, під час отримання відповідного дозволу суду; збирання компрометуючих матеріалів; дезінформація слідчого про результати оперативно-розшукових заходів; невчасне сповіщення осіб про те, що стосовно них проводилися оперативно-розшукові заходи; порушення строків проведення заходів і захисту інформації, одержаної в результаті їх проведення; порушення порядку фіксації перебігу і результатів оперативно-розшукових заходів тощо. Одним із порушень, які досить часто виявляються прокурором, є проведення оперативно-технічних заходів неналежним суб'єктом.

Для вірного сутнісного розуміння нагляду прокуратури за оперативно-розшуковою діяльністю з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем важливо виділити відповідні завдання у цій сфері.

Узагальнюючи завдання прокурорського нагляду у сфері оперативно-розшукової діяльності, Р. Білокінь відмічає, що ними є охорона прав і свобод людини та громадянина як від злочинних посягань, так і від незаконних дій і рішень працівників правоохоронних органів [14, с. 167].

Враховуючи це твердження, а також визначені у ст. 29 Закону України «Про прокуратуру» та С. М. Піскуном [15, с. 93, 94] загальні завдання прокурорського нагляду за оператив-

но-розшуковою діяльністю, можна окреслити відповідні завдання й у контексті досліджуваної проблематики:

- попередження високотехнологічних кримінальних правопорушень;

- захист фізичних та юридичних осіб від кримінально караних посягань, які здійснюються за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем або сліди вчинення яких можуть зберігатися у цих системах;

- забезпечення встановленого порядку здійснення та процесу автоматизації оперативно-розшукової діяльності із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем;

- охорона прав і свобод громадян під час використання апаратно-програмних та програмних спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

Виконуючи перші два завдання, прокуророві обов'язково потрібно враховувати, що оперативно-розшукові підрозділи виступають не лише об'єктом критики з його боку, але й потребують допомоги у вирішенні поставлених перед ними завдань. Тому під час здійснення відповідного нагляду прокуророві, який, як правило, є більш кваліфікованим у питаннях дотримання законності, а також виконує координуючу функцію, варто звертати увагу не лише на недоліки у роботі оперативних підрозділів, але й допомагати їм у реалізації повноважень з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем. У випадку виявлення передумов порушення закону прокуророві слід попередити про це оперативного працівника, вказати (або навіть спільно з оперативним працівником вирішити), як у обставинах, що склалися, застосувати інформаційно-телекомунікаційні системи без порушення закону з мінімальним обмеженням конституційних прав і свобод людини та репутаційних наслідків для фігуранта й інших учасників оперативно-розшукової діяльності.

Більш того, з метою збалансування повноважень прокурора та оперативного працівника пропонуємо встановлювати відповідальність не лише останнього за безпідставно проведені оперативно-технічні заходи, але й прокурора, який їх погодив.

Здійснюючи свої повноваження щодо нагляду, прокуророві не слід постійно навантажувати оперативного працівника «звітуванням» про застосування інформаційно-телекомунікаційних систем. Витребування відповідних документів має бути виваженим та не шкодити основній роботі оперативного

працівника щодо боротьби зі злочинністю. З цього приводу Б. В. Коробейников та В. І. Басков слушно відзначають прагнення оперативного працівника, застосовуючи способи негласного характеру, зберегти в таємниці відомості про джерело отриманої ним інформації і тактичні засоби, вживані для їх отримання. Він побоюється в майбутньому позбутися і цього джерела, і вживаних тактичних засобів. Ці побоювання цілком обгрунтовані, тому прокурор без крайньої необхідності не повинен вимагати інформації щодо цих питань [16, с. 159].

На теперішній час прокурорів, які здійснюють нагляд за проведенням оперативно-розшукової діяльності з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, в Україні організаційно ніяк не виділено. Більш того, спеціалізація у вказаній сфері окремих прокурорів відсутня. Хоча, як відзначає Н. Федорчук, «це – вимога міжнародних документів, зокрема Ради Європи, згідно з якими спеціалізація прокурорів (не прокуратур) повинна розглядатися як пріоритет у питанні організації роботи прокурорів» [17].

Досвід Російської Федерації свідчить, що спеціалізація працівників прокуратури за певним напрямом діяльності є ефективним методом підвищення законності та якості оперативно-розшукових заходів [18, с. 177]. Спираючись на досвід роботи у прокуратурі, вважаємо таку позицію виправданою. З цього приводу слушною є думка В. Е. Гаджиева, Б. А. Мкртчяна про те, що прокурорів, які здійснюють нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю, слід навчати нагляду в частині, що має свої особливості у справах певної категорії [19, с. 60]. У контексті досліджуваної проблематики така спеціалізація може проявлятися у

переважному нагляді окремими працівником прокуратури за здійсненням оперативнотехнічних заходів, які містять відмінну від загальної технічну складову.

Поряд із запровадженням відповідної спеціалізації вкрай важливо одночасно впровадити до навчального процесу юридичних вищих навчальних закладів окремі теми в курсі прокурорського нагляду, присвячені нагляду за оперативнорозшуковою діяльністю органів внутрішніх справ із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем. Це не лише дозволить підвищити кваліфікацію працівників прокуратури, але й забезпечить їх від закидів [20, с. 40] про переважне нерозуміння уповноваженими прокурорами механізмів та нюансів оперативної роботи, що може призводити до непорозумінь між прокурорами та оперативними працівниками.

Отже, реалізуючи свої повноваження щодо нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю, прокурор не повинен плутати контрольні та наглядові функції, а має постійно удосконалювати кваліфікацію в частині застосування інформаційно-телекомунікаційних систем для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності, орієнтуватися в типових порушеннях, які допускаються у цій сфері, та, виконуючи свої функції, здійснювати координуючу функцію, надавати консультативну допомогу оперативному працівникові з питань законного застосування інформаційно-телекомунікаційних систем. Корисною є також розробка методичних рекомендацій щодо реалізації прокурорських повноважень за досліджуваним у цій роботі напрямом.

Список використаних джерел

1. APT1 Exposing One of China's Cyber Espionage Units [Електронний ресурс] / Mandiant. – Режим доступу : http://intelreport.mandiant.com/Mandiant_APT1_Report.pdf.
2. Gertz B. Chinese university lab linked to PLA cyber attacks [Електронний ресурс] / Bill Gertz. – Режим доступу: <http://freebeacon.com/network-effects/>.
3. Edward Snowden [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theguardian.com/world/edward-snowden>.
4. Германия расторгла договоры с США, Францией и Британией из-за Сноудена [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.online.ua/602734/germaniya-rastorgla-dogovory-s-ssha-frantsiyei-i-britaniyei-iz-zasnoudena/>.
5. Follorou J. In English : Revelations on the French Big Brother [Електронний ресурс] / Jacques Follorou, Franck Johannès ; translated by Meg Bortin. – Режим доступу: http://www.lemonde.fr/societe/article/2013/07/04/revelations-on-the-french-big-brother_3442665_3224.html.
6. Lee M. UK, US able to crack most encryption used online [Електронний ресурс] / Michael Lee. – Режим доступу: <http://www.zdnet.com/uk-us-able-to-crack-most-encryption-used-online-7000020309/>.
7. Шаповал В. Американское спецподразделение обвинили во взломе китайских компьютерных систем [Електронний ресурс] / В. Шаповал. – Режим доступу: <http://itexpert.org.ua/rubrikator/item/26955-amerikanskoe-spetspodrazdelenie-obvinili-vo-vzlome-kitajskih-kompyuternyx-sistem.html>.

8. Fresh Leak on US Spying: NSA Accessed Mexican President's Email [Електронний ресурс] / Jens Glüsing, Laura Poitras, Marcel Rosenbach, Holger Stark. – Режим доступу: <http://www.spiegel.de/international/world/nsa-hacked-email-account-of-mexican-president-a-928817.html>.

9. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303. – Станом на 20.11.2012.

10. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 // Голос України. – 2012. – № 90–91.

11. Жубрин Р. В. Борьба с легализацией преступных доходов / Р. В. Жубрин. – М. : Волтерс Клувер, 2011. – 340 с.

12. Про прокуратуру : закон України від 05.11.1991 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793. – Станом на 14.05.2013.

13. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : наказ Ген. прокуратури України від 03.12.2012 № 4/Ігн. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GP12041.html. – Станом на 25.01.2012.

14. Білокінь Р. Прокурорський нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність / Р. Білокінь // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 1. – С. 164–167.

15. Піскун С. М. Завдання прокурорського нагляду за дотриманням законності в оперативно-розшуковій діяльності міліції / С. М. Піскун // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2003. – № 1(10). – С. 90–96.

16. Коробейников Б. В. Курс прокурорского надзора : учебник / Б. В. Коробейников, В. И. Басков. – М. : Зерцало, 2000. – 512 с.

17. Печончик Т. Реформа прокуратуры: уравнение с несколькими неизвестными [Електронний ресурс] / Татьяна Печончик. – Режим доступу: http://zn.ua/LAW/reforma_prokuratury_uravnenie_s_neskolкими_neizvestnymi-103910.html. Назва з екрана.

18. Бут Н. Д. Прокурорский надзор за исполнением законодательства в сфере защиты прав субъектов предпринимательской деятельности : науч.-метод. пособие / Н. Д. Бут, А. Н. Ларьков, А. В. Паламарчук. – М. : Издательство Ген. прокуратуры Российской Федерации, 2008. – 224 с.

19. Гаджиев В. Э. Уголовная ответственность за кражи скота и оперативно-розыскное обеспечение борьбы с ними : монография / В. Э. Гаджиев, Б. А. Мкртычян. – Новосибирск : Изд-во юрид. фак НГАУ, 2011. – 224 с.

20. Захарцев С. И. Организация прокурорского надзора за оперативно-розыскной деятельностью / С. И. Захарцев // Российский следователь. – 2012. – № 9. – С. 37–40.

Надійшла до редколегії 24.10.2013

ВИНАКОВ А. В. ПРЕДМЕТ И ЗАДАЧИ НАДЗОРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЗА ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ, ОСУЩЕСТВЛЯЕМОЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННО-ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫХ СИСТЕМ

На примере мировых тенденций применения специальных технических средств определена актуальность прокурорского надзора за осуществлением оперативно-розыскной деятельности с использованием информационно-телекоммуникационных систем. Проанализированы полномочия прокурора в этой сфере. Раскрыты предмет и задачи прокуратуры во время осуществления соответствующей надзорной деятельности. Очерчены типичные нарушения, которые могут быть обнаружены прокурором. Предложено выделить специализацию прокуроров по надзору за осуществлением оперативно-розыскной деятельности с использованием информационно-телекоммуникационных систем.

Ключевые слова: прокурорский надзор, оперативно-розыскная деятельность, информационно-телекоммуникационная система, компьютерная технология.

VINAKOV A. V. OBJECT AND TASKS OF SUPERVISION ACTIVITY OVER THE OPERATIVE AND SEARCH ACTIVITY, WHICH IS CARRIED OUT WITH THE USAGE OF THE INFORMATIONAL AND TELECOMMUNICATION SYSTEMS

Usage of computer technologies by law-enforcement agencies in combating against criminality is an urgent issue in the modern terms of technical development. At the same time using of such technologies must be in severe accordance to law. A leading agency, which must provide such legality in modern terms is prosecutor's office. Prosecutor's authorities in realizing supervision over the use of the informational and telecommunication systems by law-enforcement agencies within operative and search activities are stated in the laws of Ukraine «About the Prosecutor's Office», «About Operative and Search Activity», Criminal Procedural Code, etc. Under the norms of current legislation and scientific thought in this sphere, the subject of prosecutor's supervision over realizing operative and search activity with the use of the informational and telecommunication systems by internal affairs agencies is formulated. This object is directions of

keeping legislation by internal affairs agencies in the field of realizing operative and search activity, if informational and telecommunication systems are used for its realization or automation. The corresponding tasks in the context of researched issues are also outlined in the paper. They are prevention of hi-tech criminal offences; protection of physical and legal entities from criminal encroachments, which are carried out with the use of the informational and telecommunication systems, or when their tracks may be stored in these systems; guaranteeing of the set order of realizing and automation process of operative and search activity with the use of informational and telecommunication systems; protection of citizens rights and freedoms while using special hardware and software measures of information's secret obtaining. Considering practical experience the main ways of cooperation with operative divisions, establishment of mutual responsibility are offered. It is stressed that there is a need to introduce the corresponding specialization of a prosecutor with simultaneous implementation of some themes in a course of prosecutor's supervision into the training process of law higher educational establishments. These themes should be devoted to the supervision over operative and search activity realized by internal affairs agencies with the use of informational and telecommunication systems. It is useful to develop methodical recommendations concerning realization of prosecutor's authorities over the researched direction in the paper.

Keywords: *prosecutor's supervision, operative and search activity, informational and telecommunication system, computer technology.*

УДК 341.215

В. А. ГАЙЧУК,

начальник сектору Укрбюро Інтерполу ГУМВС України в Харківській області;

Т. М. МАЛИНОВСЬКА,

кандидат юридичних наук,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ОРГАНАМИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ З ТОРГІВЛЕЮ ДІТЬМИ, ТА ПРОТИДІЯ ЇМ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Проаналізовано стан проблеми торгівлі дітьми в Україні, описано діяльність системи протидії торгівлі дітьми, сформульовано рекомендації щодо удосконалення існуючої системи попередження торгівлі дітьми та протидії їй, виходячи з потреб захисту прав дитини.

Ключові слова: *торгівля дітьми, комерційна сексуальна експлуатація, дитяча праця, міжнародне усиновлення, насильство, попередження, протидія.*

Серед негативних явищ у сфері захисту конституційних прав і свобод громадян України останнім часом привертають до себе увагу проблеми, що пов'язані із забезпеченням особистої недоторканності, волі, честі та гідності людини. Особливе занепокоєння викликає не лише той факт, що в Україні протягом досить тривалого часу спостерігається стійка тенденція до існування доволі високого рівня корисливо-насильницької та агресивної злочинності, але й значне поширення порівняно нових видів злочинних проявів, транснаціоналізації та глобалізації міжнародної злочинності. Одним із таких злочинів є торгівля дітьми, проблема протидії та боротьби з якою розглядається пра-

воохоронними органами як одне з пріоритетних завдань.

Із року в рік усе більше дітей по цілому світу вивозять до інших держав або інших внутрішніх регіонів з метою використання у важкій нелегальній праці або для роботи у сфері сексуальних послуг, примушують займатися проституцією та випрошувати милостиню [1]. Не викликає сумніву факт, що такі діти будуть мати проблеми в розумовому розвитку, фізичному та психічному здоров'ї, а також виростуть соціально дезадаптованими. Розглядаючи проблему торгівлі дітьми, слід зазначити, що діти є більш уразливими до цього явища, ніж дорослі. Це пояснюється не тільки віком і